

РАДЧЕНКО

Анна Ігорівна —

кандидат геологічних наук,
директор Видавничого дому
«Академперіодика» НАН
України

ГАВРИШ

Андрій Володимирович —

кандидат технічних наук,
науковий співробітник Видавни-
чого дому «Академперіодика»
НАН України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАУКОВОЇ ПЕРІОДИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

У статті обговорено актуальні питання, пов'язані зі змінами у функціонуванні наукової періодики Національної академії наук України, зокрема розглянуто прийняті нещодавно документи «Положення про журнал відкритого доступу Національної академії наук України» та «Порядок функціонування Програми підтримки журналів Національної академії наук України». Проаналізовано відповідність видань, які зараз входять до Програми підтримки журналів НАН України, вимогам зазначеного Положення. Підкреслено необхідність дотримання норм Закону України «Про медіа» та визначено можливі шляхи поліпшення організації процесу рецензування наукових творів.

Наприкінці минулого року було ухвалено Концепцію реалізації європейських принципів відкритої науки в НАН України на 2024–2030 роки (постанова Президії НАН України від 29.11.2023 № 400), що визначає політику Академії з впровадження в її практичну діяльність засад і механізмів відкритої науки. Цей документ передбачає кардинальні зміни основних принципів діяльності видавців наукової періодики НАН України. На початку 2024 р. в рамках затвердженої Концепції було прийнято ще низку розпорядчих актів НАН України, які регламентують вимоги до наукових періодичних видань Академії на засадах відкритої науки та відкритого доступу, зокрема Положення про журнал відкритого доступу Національної академії наук України (постанова Президії НАН України від 20.03.2024 № 127), і, відповідно, оновлено Порядок функціонування Програми підтримки журналів Національної академії наук України (розпорядження Президії НАН України від 28.03.2024 № 198), який набуває чинності з 01.01.2025.

Згідно із зазначеними вище документами, в науковій періодиці НАН України виокремлено групу журналів відкритого доступу, яким буде надано пріоритетне право на входження до Програми підтримки журналів Національної академії наук України.

З метою роз'яснення питань, що стосуються змін у функціонуванні Програми підтримки журналів, Видавничий дім «Ака-

демперіодика» НАН України, як базова установа Науково-видавничої ради НАН України і виконавець Програми підтримки журналів, 29 травня 2024 р. організував науково-методичний семінар, на якому було розглянуто шляхи реалізації зазначених нормативних документів та вимоги до видань відкритого доступу. Участь у семінарі взяли представники редакцій 36 журналів НАН України.

Нове типове положення про журнал відкритого доступу НАН України передбачає, що видання має відповідати таким вимогам:

- дотримання норм чинного законодавства, цього Положення, інших нормативних і розпорядчих документів НАН України, що стосуються видавничої справи;
- дотримання правил наукової етики відповідно до рекомендацій Комітету з етики наукових публікацій (Committee on Publication Ethics – COPE) та Етичного кодексу ученого України;
- наявність Положення про журнал, розробленого на основі цього типового Положення з урахуванням вимог Директорії журналів відкритого доступу (Directory of Open Access Journals – DOAJ) і наукометричних баз;
- наявність структурованого вебресурсу українською та англійською мовами (іншими мовами за рішенням редакційної колегії), побудованого з використанням програмного забезпечення Open Journal Systems (OJS) з однаковою інформацією в усіх версіях;
- здійснення оформлення відповідно до державних галузевих стандартів, що стосуються видавничої справи;
- систематичне застосування в роботі цифрових ідентифікаторів (ISSN, DOI, ORCID тощо).

Крім того, науковий журнал, засновником або одним зі співзасновників якого є Національна академія наук України, повинен виходити через певні, рівні проміжки часу і мати заздалегідь визначену постійну щорічну кількість нумерованих випусків (не менш як чотири); одну назву і змістову рубрикацію; зручний вебресурс із чіткою структурою; дотримуватися принципів відкритої науки та відкритого

доступу, визначених законодавчими актами та нормативними документами НАН України, забезпечувати безстроковий і безкоштовний повнотекстовий доступ до всіх оприлюднених на вебресурсі статей у режимі реального часу.

Науковий журнал має також забезпечувати реалізацію механізмів, спрямованих на захист від розголошення інформації з обмеженим доступом, персональних даних та дотримання прав інтелектуальної власності; опублікування статей на умовах ліцензій відкритого доступу Creative Commons, порядок застосування яких визначено НАН України; надання онлайн-доступу до статей відразу після їх опублікування (без періоду ембарго); можливість розміщувати на онлайн-сторінці статті посилання на препринти і дослідницькі дані, необхідні для підтвердження оприлюднених висновків і результатів досліджень; передання мета-даних наукових статей Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського, іншим хостерам та агрегаторам наукових журналів.

Водночас це положення не скасовує затвердженого раніше Положення про періодичне видання Національної академії наук України, переліку таких видань та примірною ліцензійного договору на використання твору (постанова Президії НАН України від 23.06.2021 № 227). Тобто в НАН України можуть існувати журнали відкритого доступу, діяльність яких регламентована новим Положенням, і журнали інших моделей, які мають дотримуватися вимог Положення про періодичне видання від 2021 р.

Як уже зазначалося, оновлений Порядок функціонування Програми підтримки журналів Національної академії наук України почне діяти з 1 січня 2025 р. Однак, зважаючи на те, що Програма формуватиметься в четвертому кварталі 2024 р., перевірити журнали на відповідність новим вимогам варто було б уже зараз. До того ж, від 2025 р. пріоритетне право на включення до Програми матимуть журнали відкритого доступу НАН України, видавцем яких, відповідно до міжнародної бази ISSN, є Видавничий дім «Академперіодика» НАН України.

Учасники науково-методичного семінару з питань реалізації змін у функціонуванні наукової періодики НАН України. Видавничий дім «Академперіодика», 29 травня 2024 р.

Основні положення оновленого Порядку функціонування Програми передбачають, що рішення про включення до Програми терміном на п'ять років ухвалює Науково-видавнича рада НАН України. Цей термін може бути пролонговано. Проте журнал може бути виключено з Програми в разі порушення Положення про журнал відкритого доступу НАН України, а також у разі недотримання редакцією графіка випуску. Крім того, від 2025 р. Видавничий дім «Академперіодика» НАН України зобов'язаний здійснювати контроль за виготовленням оригінал-макетів усіх випусків журналу; виготовленням тиражу для безкоштовного поширення; наданням цифрових ідентифікаторів DOI. Додатково ВД «Академперіодика» НАН України як видавець може здійснювати оновлення оформлення журналу, виготовлення оригінал-макетів, редагування тощо.

Перед проведенням семінару працівники ВД «Академперіодика» НАН України здійснили аналіз журналів, які є учасниками цього річної Програми підтримки, щодо відповідності їх новим вимогам. Було розглянуто п'ять критеріїв:

1) чи має журнал вебресурс на OJS (Open Journal System);

2) чи забезпечено на цьому ресурсі відкритий доступ у двох версіях (українською і англійською);

3) чи відповідає політика журналу вимогам DOAJ (Directory of Open Access Journals);

4) чи здійснює ВД «Академперіодика» контроль за оформленням журналу;

5) чи є ВД «Академперіодика» видавцем журналу.

Отримані результати засвідчили, що з 41 наукового видання, які входять до Програми підтримки журналів, лише п'ять журналів повністю відповідають вимогам оновленого Порядку функціонування Програми підтримки журналів НАН України; чотири видання потребують доопрацювання, щоб відповідати вимогам DOAJ; вісім журналів потребують доопрацювання вебресурсів та/або їхнього оформлення. Інші 24 видання потребують доопрацювання за більш ніж двома критеріями.

Невідповідність вимогам DOAJ стосується насамперед користування ліцензіями Creative Commons, захисту авторського права або недостатньо прозорої й чіткої структури вебресурсів з усією потрібною інформацією. Частково це питання можна вирішити завдяки міграції вебресурсів журналів на платформу OJS, зокрема й зі створенням нового вебресурсу в межах Універсальної видавничої платформи, роботу якої забезпечує ВД «Академперіодика». Співробітники Видавничого дому готові надати працівникам редакцій методичну й консультативну допомогу.

Розглянуті вище питання дотичні й до інших нормативних документів, що стосуються змін у функціонуванні наукової періодики. Так, було затверджено Положення про відкриту науку в НАН України (розпорядження Президії НАН України від 12.06.2024 № 350), яке унормовує особливості діяльності у сфері відкритої науки, взаємовідносини суб'єктів відкритої науки в НАН України щодо розміщення у відкритому доступі наукових публікацій і застосування ліцензій відкритого доступу. Крім того, внесено зміни до Положення про використання об'єктів права інтелектуальної власності в НАН України (розпорядження Президії НАН України від 13.06.2024 № 352). У цьому документі наведено типові зразки ліцензійних договорів, які працівники редакцій наукових періодичних видань Академії мають укладати з авторами наукових публікацій, та правила щодо зазначення ліцензій Creative Commons і розміщення знака авторського права.

Під час семінару було приділено увагу й деяким практичним питанням, що стосуються норм Закону України «Про медіа», зокрема щодо застосування й зазначення ідентифікаторів друкованого медіа і надсилання до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення контрольних примірників кожного випуску друкованого медіа в електронній формі.

Ще одна важлива тема, яку обговорили учасники семінару, була пов'язана з рецензуванням наукових творів. Щоб з'ясувати, як саме наукові журнали працюють з рецензентами, як шукають їх, чим допомагають їм у роботі, як заохочують потенційних рецензентів до співпраці, співробітники ВД «Академперіодика» провели відповідне опитування редакцій журналів. Отримані результати засвідчили, що в більшості редакцій пошук рецензентів відбувається через особисті контакти членів редакційних колегій. Водночас позитивним є той факт, що майже 30 % редакцій журналів здійснюють підбір рецензентів через наукометричні бази. Що стосується типу рецензування, то серед опитаних представників редакцій переважає одностороннє сліпе рецензування,

коли рецензент знає, хто є автором публікації, але автор не знає особи рецензента. Більшість редакцій журналів не визначають чітко період, упродовж якого рецензент має повідомити про свою згоду здійснити рецензування пропонуваного йому наукового твору, проте встановлюють термін підготовки самої рецензії — найчастіше два тижні. Поширеною практикою в редакціях є надсилання рецензенту разом із текстом рукопису бланків рецензій з переліком запитань, на які він обов'язково має дати відповіді, а за потреби може додати розгорнуті зауваження й пропозиції щодо рецензованого матеріалу.

На жаль, переважна більшість редакційних колегій жодним чином не заохочують рецензентів, а в тій незначній кількості редакцій, у яких передбачено такі заохочення, застосовують здебільшого лише одну з поширених у світі форм — подяку у вигляді листа від редколегії. Тому ВД «Академперіодика» НАН України запропонував представникам журналів як додаткову форму відзначення важливості роботи рецензентів розміщення на вебресурсі Видавничого дому щорічного переліку найрезультативніших рецензентів, сформованого за поданням редакційних колегій без зазначення назви журналу і кількості наданих рецензій. Такі переліки слугуватимуть підтвердженням виконання науковцями важливої роботи з рецензування. Однак питання щодо врахування результатів роботи рецензентів потребує подальшого спільного обговорення, зокрема з метою ширшого впровадження й інших способів відзначення діяльності з рецензування наукового вмісту журналів.

Під час досить «гарячого» обговорення проблем, з якими стикаються редакції журналів, стало зрозумілим, що питання кадрового забезпечення діяльності наукових періодичних видань ще більш загострилися. Йдеться насамперед про брак якісних оригінальних статей, звуження кола авторів і рецензентів, збільшення навантаження на працівників редакцій у зв'язку зі зростанням вимог до віртуального представлення видань. Це лише підкреслює важливість відзначення роботи рецензентів на

рівні видавництва і за сприяння Науково-видавничої ради НАН України, але більш дієвим кроком, на нашу думку, було б урахування такої праці в методиках оцінювання діяльності наукових установ.

З впровадженням принципів відкритої науки постають додаткові виклики: відкритий доступ із забезпеченням захисту авторського права, відповідність вимогам DOAJ і COPE, а також принципу FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, and Reusable) потребують оновлення вимог до редакційних колегій, авторів, рецензентів, певних змін в організації поточної роботи. Першорядним питанням у цьому контексті є перехід на платформу OJS, міграція архівів вебресурсів наукових журналів і орга-

нізація подання інформації до світових агрегаторів і харвестерів.

Отже, за результатами обговорення окреслених змін у функціонуванні наукових періодичних видань було визначено, що вже зараз потрібно розпочати активну роботу з оновлення вебресурсів наукових журналів та ширшого впровадження в практику їхньої діяльності принципів відкритої науки і відкритого доступу. Науково-видавнича рада НАН України та Видавничий дім «Академперіодика» НАН України готові допомогти в налагодженні цієї роботи, надавати науково-методичну, інформаційну, організаційну та практичну підтримку у вигляді консультацій, робочих зустрічей, нарад тощо.

Anna I. Radchenko

Publishing House “Akademperiodyka” of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0276-6398>

Andrii V. Havrysh

Publishing House “Akademperiodyka” of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6474-6803>

CURRENT PROBLEMS OF THE FUNCTIONING OF SCIENTIFIC PERIODICALS IN THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

The article discusses the current problems related to changes in the functioning of scientific periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine, in particular, the recently adopted documents “Regulations on the Open Access Journal of the National Academy of Sciences of Ukraine” and “Procedure for the Functioning of the Program for Supporting Journals of the National Academy of Sciences of Ukraine”. The authors analyze the compliance of the publications currently included in the Program for Supporting Journals of the National Academy of Sciences of Ukraine with the requirements of the Regulation. The need to comply with the Law of Ukraine “On Media” is emphasized and possible ways to improve the organization of the process of reviewing scientific works are identified.

Cite this article: Radchenko A.I., Havrysh A.V. Current problems of the functioning of scientific periodicals in the National Academy of Sciences of Ukraine. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2024. (7): 95–99. <https://doi.org/10.15407/visn2024.07.095>